

DESPRE TRADUCERE ȘI TRADUCĂTOR

dr Marinela Doina Dorobanțu, Universitatea
Tehnică de Construcții București

Very translation has one or more specific purposes and whichever they may be, the main aim of translation is to serve as a cross-cultural bilingual communication vehicle among people. The translator plays an important role as a bilingual or multi-lingual cross-cultural transmitter of culture and truths by attempting to interpret concepts and speech in a variety of texts as faithfully and accurately as possible. Most translation theories agree that translation is understood as a transfer process from a foreign language or a second language to the mother tongue. The consequences of a wrong translation can be catastrophic and irreparable. Translating is a discourse operation interposing between language and thought and translators should accept that they will come across numerous obstacles that maybe not even the best dictionary or a native speaker can provide us a solution that convey an accurate meaning. All in all, translating is a hard process that requires practice, knowledge, skills and the most important a "contextualized intuition", that refers to the capacity of a translator to find the most appropriate terms so that the text is as clear and comprehensive as possible for the reader.

„O limbă umple alveola ei din stupi cu percepții și interpretări potențiale. Ea articulează o construcție de valori, de senzori, de supoziții pe care n-o egalează sau n-o înlocuiește nicio altă limbă. Pentru că specia noastră a vorbit și vorbește limbi multiple și variate, ea dă naștere unei bogății de medii și se adaptează acestora. Vorbim lumi...”¹ Limba este principalul mijloc de exprimare a gândirii, de fixare a ideilor și de comunicare între oameni. Într-o lume în care „vorbim lumi”, s-ar putea naște totuși întrebarea: de ce atâta risipă, de ce atâtea limbi, când una singură sau câteva ar putea să satisfacă necesitățile de comunicare și ar crea punți între oameni, mai ales în vremurile moderne, când lumea a devenit mult prea mică? Pe glob trăiesc aproximativ 6,5 miliarde de oameni ce vorbesc limbi care de care mai diferite. Cea mai vorbită limbă aparține celei mai populate țări de pe glob. Peste un miliard de oameni vorbesc limba *mandarină* - un dialect pe baza căruia s-a realizat limba chineză modernă. În afară de China, mandarina se mai vorbește și în Brunei, Cambodgia, Indonezia, Malaezia, Mongolia, Insulele Filipine, Singapore, Africa de Sud, Taiwan și Tailanda. Alte peste 650 milioane de oameni vorbesc *hindusa/urdu*. În mod ironic, hindusa și urdu sunt aceeași limbă - în Pakistan, limba este numită urdu și este scrisă cu caractere arabe, pe când în India este scrisă cu caractere Devanagari. Dacă experții sunt de părere că în timp populația Indiei va depăși populația Chinei, probabil că întotdeauna vor exista, în continuare, mai mulți vorbitori ai dialectului mandarin decât vorbitori de hindusă, fiindcă engleza se vorbește într-un procent mai mare în India decât în China. *Engleza* vine abia pe locul 3 – o vorbesc peste 500 de milioane de persoane și chiar dacă nu are cei mai mulți vorbitori este, cu siguranță, limba universală. Oficial, în afară de englezi o vorbesc americanii, australienii, canadienii, populațiile din Zimbabwe, Caraibe, Hong Kong și Africa de Sud. *Spaniola*, limba oficială în peste 20 de țări incluzând Andorra, Belize, Columbia, Cuba, Honduras, Mexic, Nicaragua, Spania, Statele Unite și Venezuela, se află abia pe locul 4, până în prezent numărând aproape 400 de milioane de vorbitori (în unele clasamente spaniola devansează engleza, mulți vorbitori de engleză vorbind și spaniola). Arealul geografic întins al Rusiei și populația numeroasă fac ca *rusa* să fie situată pe locul 5 cu peste 280 milioane de vorbitori, ea fiind vorbită în toate țările din fosta URSS. Pe locul 6 stă una dintre cele mai vechi limbi – *araba*, limba oficială în aproximativ 25 de țări, din Irak până în Maroc. Locul 7 îl ocupă *bengali* cu peste 200 de milioane de vorbitori, atât populația din Bangladesh, cât și cea din India, țara vecină, vorbind acest idiom. Pe locul 8 se situează o altă limbă latină – *portugheza*, contingentul vorbitorilor de portugheză ajungând la 191 milioane, majoritatea

¹ Nadia Anghelescu, *Introducere în studiul limbii*, Editura Universității din București, 2007, p.23.

trăind în Angola, Brazilia, Capul Verde, Guineea-Bissau, Mozambic, Sao Tome, Principe și, desigur, Portugalia. *Franceza* se află abia pe locul 10, după *malay/indoneziana*, care numără aproximativ 170 de milioane de vorbitori. Pe glob există peste 129 de milioane de vorbitori de franceză în țări din Africa, America de Nord și în părți ale Asiei și Americii de Sud: Franța, Belgia, Canada, Ruanda, Cameron, Haiti, Congo etc. Pe lângă aceste limbi de circulație există, desigur, o multitudine de alte limbi sau dialecte. Secolul al XXI-lea găsește, așadar, lumea într-un veritabil „turn Babel”, în care, alături de respectul pentru individ există și respect pentru diversitate lingvistică, toleranță și dorință de deschidere către alte culturi. Rolul de mediator îi revine în acest caz traducătorului.

Începuturile traducerii se pierd în negura vremurilor, această meserie fiind aproape tot atât de veche ca limbajul însuși, scopul traducerii fiind acela de a servi ca mijloc de comunicare bilingvă între oameni. Traducătorul transferă într-o anumită cultură și informații, prin încercarea lui de a interpreta concepte într-o varietate de texte, cât mai clar și cât mai fidel posibil. La vechile popoare, meseria de tâlmăcitor era una de mare însemnătate, după cum reiese din mărturiile lui Herodot, Plutarch și Xenofon, pătura socială a interpreților fiind în Egiptul antic, după spusele lui Herodot, una dintre cele șapte îndeletniciri de bază. Există o bibliografie importantă de contestare a traducerii², care insistă asupra faptului că în afara transformărilor lingvistice traducerea presupune și transferul într-un alt areal cultural a ceea ce are unic și irepetabil respectivul text în sistemul de texte din cadrul culturii căreia îi aparține, dar există și teoria „câștigurilor compensatorii” ale traducerii, care „recompensează” prin aceea că „poate investi originalul cu o durabilitate și o răspândire geografic-culturală de supraviețuire care altfel ar lipsi.”³

Devenită în anul 2007 limbă oficială a Uniunii Europene, *româna* este astăzi una dintre cele douăzeci și trei de limbi în care sunt traduse toate documentele Uniunii. Articolul 22 din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, adoptată în anul 2000, afirmă respectul pentru diversitatea lingvistică, iar articolul 21 interzice discriminarea pe criterii lingvistice. Conform Tratatului de la Lisabona, semnat în decembrie 2007 de către șefii de stat sau de guvern ai statelor membre ale UE, Uniunea Europeană respectă bogăția diversității sale culturale și lingvistice și veghează la protejerea și dezvoltarea patrimoniului cultural european. În instituțiile europene se traduc documente de natură legislativă, politică și administrativă, care sunt complexe și extrem de riguroase în ceea ce privește forma și conținutul. În acest tip de traduceri, repetiția și respectarea, cu strictețe, a structurii și a regulilor stilistice sunt semne de bună practică.

Dar traducerea este un proces complex, în general. Ea „nu depinde exclusiv de intuiția artistică, ci presupune o analiză controlabilă, o competență care se însușește într-un mod sistematic”⁴, ajungând, în cele din urmă, să fie o operație oarecum similară cu creația. Cunoașterea a două sau mai multe limbi străine nu atrage după sine capacitatea de a traduce; aceasta se obține numai prin cunoștințe de specialitate și prin practică în domeniu. Procesul traducerii presupune o muncă foarte grea, traducătorul fiind numit, pe bună dreptate, „vânător de cuvinte”. Efectul unui cuvânt prost ales poate fi uneori catastrofal și ireparabil, de aceea, foarte importantă în traducere este practica, singurul mod în care se pot învăța tehnici și proceduri de traducere. Desigur, o similitudine perfectă între original și traducere nu va fi obținută niciodată. Doar variante mai mult sau mai puțin inspirate. Idealul de a obține o echivalență completă este o himeră. Limbile sunt diferite unele de celelalte ca structură, având coduri diferite și reguli distincte, ce controlează

² Literatura de contestare a traducerii, de prezentare a pierderilor inevitabile suferite de opera literară la transpunerea într-o altă limbă, îndeosebi de poezie, este impresionantă, personalități creatoare de primă mărime de la Cicero până la Dante, Croce, Pirandello, Diderot, Rainer Maria Rilke, până la Voltaire ori Shelley fiind interesate de acest subiect. În țara noastră, subiectul traducere a fost dezbătut de personalități precum: Ștefan Augustin Doinaș, Alexandru Graur, Ioan Kohn, Tudor Vianu, Romulus Vulpescu, Andrei Bantaș, Elena Croitoru și alții.

³ Apud I. Kohn, *Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere*, Timișoara: Editura Facla, 1983, p. 13.

⁴ Apud A. Bantaș, E. Croitoru, *Ipozeze cu privire la traducerea poeziei*, în *Didactica traducerii*, București: Editura Teora, 1998, p. 8.

organizarea construcțiilor gramaticale. Originalul rămâne până la capăt o operă unică, irepetabilă, în timp ce traducerea va fi întotdeauna de o „identitate relativă cu opera literară originală, poate să tindă spre egalarea ei, dar nu se va contopi cu ea niciodată.”⁵

Traducerea este un discurs de operare între limbă și gândire, de aceea trebuie acceptată ideea că în arta sau calitatea de a traduce se întâlnesc numeroase obstacole. Depășirea acestora de către traducător presupune o muncă indispensabilă de îmbogățire a vocabularului, dar și onestitate și modestie. Cele mai sensibile probleme în traducere sunt legate de cititul și înțelesul textelor, dificultățile cele mai frecvente fiind de natură semantică și culturală: termeni standard, neologisme, zicale, proverbe, bancuri etc. Există situații când traducătorul întâlnește anumiți termeni pentru care nici cele mai bune dicționare nu pot oferi o soluție cât de cât acceptabilă. Aici intervine una dintre cele mai mari virtuți ale unui bun traducător, aceea de „intuiție contextuală”, care se referă la abilitatea de a găsi cel mai apropiat sens în interpretarea aceluși cuvânt problematic. A. S. Pușkin spunea că: „traducătorii sunt caii de tracțiune ai culturii” și, într-adevăr, calitatea oricărei traduceri este dată în mare măsură de calitatea traducătorului, de cunoștințele, aptitudinile, practica, expertiza și chiar de starea de spirit a acestuia. Vorbind despre rostul breslei traducătorilor pe pământ, în 1990, Andrei Bantaș a rostit o vorbă memorabilă în fața a două sute de traducători strânși în Aula Magna a Facultății de Drept din București. „Traducătorul, a spus el, este amantul care, după o noapte de amor cu o femeie, îi face un copil care seamănă cu soțul.”⁶ Definiția este pe cât de plastică, pe atât de adevărată.

Caracteristicile de bază pe care orice bun traducător ar trebui să le aibă sunt:

- să aibă abilitatea înțelegerii unui text într-o limbă străină doar citindu-l;
- să aibă cunoștințe despre subiectul propus;
- să aibă sensibilitate în limbaj atât în limba maternă, cât și în limba din care traduce;
- să aibă competența de a scrie în limba țintă într-o manieră clară, dar și economică.

El trebuie să știe:

- cum sunt structurate afirmațiile (noțiuni de semantică);
- cum sunt sintetizate propozițiile pentru a transmite un enunț (noțiuni de sintaxă);
- cum se realizează, cu ajutorul propozițiilor, un text ce conține un text ce conține informații și cum este descompus un text în propoziții (noțiuni de pragmatică).

Dacă una dintre cele trei cerințe nu este respectată, traducătorul nu poate să traducă.

În plus, mai trebuie să aibă un fundal de cunoștințe:

- istorice – ce conțin informație despre societate și istoria ei;
- socioculturale – ce conțin norme de comportament social;
- etnoculturale – ce conțin informație despre modul de viață, tradiții, sărbători;
- semiotice – ce conțin informație despre simbolism, valori culturale specifice.

În concluzie, traducerea de texte este un proces dificil, ce presupune muncă, aptitudini, practică, cunoștințe în domeniu și, mai ales, capacitatea de a găsi termenii potriviți în așa fel încât textul să fie interpretat cât mai clar. Cât despre traducător, acesta trebuie să fie conștient de responsabilitățile pe care și le asumă în exercitarea acestei profesii și să fie pregătit pentru situațiile dificile cu care, în mod cert, se va întâlni. În vederea realizării rolului de mediator între două limbi/culturi, traducătorul trebuie să aibă o complexitate de competențe, care doar în sumă formează competențe autentice de traducere, reliefându-se ca supercompetențe. O traducere nu

⁵ Mihaela Moraru, *Tendințe noi în teoria și practica traducerii*, cuvânt înainte la vol. *Practica traducerii*, Editura Universității București, 2002, p. 8.

⁶ Apud Radu Paraschivescu, *Ada sau ardoarea*, în *România literară*, nr. 2, noiembrie 2004, p. 41.

poate fi niciodată desăvârșită, nu poate surprinde în totalitate toate nuanțele surprinse de autor, de aceea, împreună cu George Steiner, credem că, în efortul său, fiecare traducător trăiește și nostalgia pentru Babelul biblic.

Bibliografie:

- Anghelescu, Nadia, *Introducere în studiul limbii*, București, Editura Universității din București, 2007.
Bantaș, Andrei, Croitoru, Elena, *Didactica traducerii*, București: Editura Teora, 1998.
Kohn, Ioan, *Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere*, Timișoara: Editura Facla, 1983.
Kojevnikov, I., *Traducerea – vocație și meșteșug*, în „Secolul 20”, nr. 2/1972.
Moraru, Mihaela, *Estetica traducerii*, Editura Universității din București, 2000.
Moraru, Mihaela, *Practica traducerii*, Editura Universității București, 2002.
Niculescu, Al., *Traducerea, o problemă pluridisciplinară*, în „Secolul 20”, nr. 2/1972.
Paraschivescu, Radu, *Ada sau ardoarea în România literară*, nr. 2, noiembrie 2004.
Steiner, George, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, București: Editura Univers, 1993.
Vianu, T., *Studii de literatură universală și comparată*, ed. a II-a, București: Editura Academiei, 1963.